

Володимир Гула,
кандидат історичних наук, неза-
лежний дослідник

vdgula1989@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1193-8048>

НІМЕЦЬКІ ЖІНКИ ТА ПОДІЇ ГОЛОКОСТУ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ СРСР: НОВІТНЄ ДОСЛІДЖЕННЯ В. ЛАУЕР

*Лауер, В. Фурії Гітлера. Німецькі жінки
у нацистських полях смерті. Київ:
Український центр вивчення історії Голокосту, 2020.*

Дослідження історії Голокосту на українських землях сьогодні залишається актуальним. Поступово, із введенням у науковий обіг більшої кількості джерел і проведенням загальної реконструкції мети й методів окупаційної політики нацистського режиму, дослідницькі акценти зміщуються, з одного боку, до регіональних розвідок, а з іншого — до висвітлення ролі окремих складових німецького суспільства в акціях «остаточного вирішення єврейського питання». Роль німецьких жінок у цьому процесі тривалий час залишалась у тіні, насамперед через гендерні стереотипи про неможливість жорстоких дій із боку жінки щодо беззахисного мирного населення. Такі стереотипи вплинули й на післявоєнні порівняно м'які вироків для співучасниць Голокосту, які такі постали перед судом. Згадану прогалину має заповнити рецензована праця, що побачила світ 2013 р. в США, в українському перекладі —

© Володимир Гула, 2022

¹ В. Лауер, *Фурії Гітлера. Німецькі жінки на нацистських полях смерті* (Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2020), 35.

2020 р. за підтримки Українського центру вивчення історії Голокосту. «У фокусі дослідження “Фурії Гітлера” лежать індивідуальні трансформації жінок у контексті внутрішніх механізмів і зовнішніх ландшафтів Голокосту — офісів, середовищ окупаційної еліти, полів смерті»¹. Структурно дослідження являє собою колаж із біографій 13 німецьких жінок одного покоління, однак різного соціального й регіонального походження. Усі вони прибули на схід як секретарки, вчительки, виховательки в дитячих садках, супутниці офіцерів СС. В. Лауер спеціально не звертається до досвіду наглядачок концтаборів, у центрі її дослідження перебувають жінки, діяльність яких безпосередньо не була пов’язана з політикою Голокосту. Проте вони стикалися з цією політикою у повсякденному житті й почасти з власної ініціативи долучалися до антиєврейських акцій. Щодо методології в цьому випадку може постати запитання, оскільки на прикладі незначної кількості працівниць органів окупаційного режиму робляться висновки щодо загальних моделей поведінки. Однак, з іншого боку, це відкриває людський вимір історії, що особливо важливо при дослідженні мотивації учасників історичного процесу.

Велику увагу авторка приділяє загалом становищу жінки у нацистській імперії. Німецькі жіночі організації Веймарської республіки здебільшого заявляли про свою аполітичність або загальну прихильність щодо консервативного ідеалу жінки-домогосподарки, виховательки дітей, лояльної до верховної влади. Після приходу нацистів до влади ці постулати, збагачені расистськими ідеями, стали основою для власне нацистських жіночих об’єднань. Однак, попри це, умови соціально-економічного розвитку Німеччини та світу загалом потребували все більшої жіночої емансипації. У тогочасному німецькому політичному полі вимоги жіночого рівноправ’я в усіх сферах життя висловлювали лише прокомуністичні сили, яких після приходу до влади Гітлера здебільшого винищили фізично. Тому саме робота на сході для багатьох жінок давала шанс на звільнення від побутової рутини й обмеженості, самореалізацію та утвердження власного авторитету в досить престижному чоловічому середовищі окупаційної адміністрації.

Для українського читача дослідження В. Лауер актуально ще й у контексті міської історії, адже служба більшості героїнь праці проходила в українських містах. Власне, саме дослідження для авторки почалося із вивчення подій Голокосту в Житомирі. І хоча дослідниця спеціально не виділяє урбаністичний контекст Голокосту, тим не менше торкається фактів проведення антиєврейських акцій у Рівному, Володимирі-Волинському, Дрогобичі та ін. Приміром, одна з героїнь цієї праці стала свідком ліквідації гетто у Рівному. Опис цього процесу наочно доводить концепцію З. Баумана про зв’язок масового насильства з модерним суспільством: останнє, на відміну від традиційного, є більш атомізованим, анонімним, що має наслідком зменшення емпатії до жертв². Секретарка І. Штруве згадувала про конвою-

² Я. Грицак, «Гордість без відповідальності — це гордіня, тоді як відповідальність без гордості межує із самоприниженням», Місто: історія, культура, суспільство 9 (2020): 10.

³ Лауер, Фурії Гітлера, 121.

вання євреїв із рівненського гетто на місце страти: «Навіщо вони один за одним кидають миски і сковорідки об асфальт з такою люттяю? Раптом я прозріла. Вони намагаються привернути увагу до себе: подивіться. Що відбувається з нами! Не дозволяйте цьому статися! Допоможіть нам!.. Я довго дивилася на них, поки колона не зникла з очей. Наступного ранку стало відомо, що цих євреїв розстріляли за кілька кілометрів від Рівного»³. Враховуючи новизну джерельної бази дослідження, звернення до нього в контексті міської історії виявляється доречним, тим більше, що такі розробки є актуальними в суспільному й науковому просторі.

Як зазначено вище, В. Лауер зосередила увагу на висвітленні участі німецьких жінок у акціях Голокосту крізь призму біографій конкретних учасниць тих подій. Однак вони вплетені у ширший контекст становища жінки у міжвоєнній Німеччині й функціонування масових жіночих організацій за правління Гітлера. Послідовно описано шлях кожної з героїнь на схід, а також їхнє ставлення до окупаційної політики, участь у антиєврейських акціях. Ці відомості узагальнено відповідно до ролі, яку та чи та героїня виконувала на окупованій території: окремі параграфи присвячено секретаркам, учителькам, санітаркам, дружинам і коханкам. Розділи, своєю чергою, сформовано відповідно до ролі цих жінок у подіях Голокосту: свідки, співучасниці, злочинниці.

Дослідження В. Лауер ґрунтується на великому обсязі джерел різного походження. Окрім документів органів окупаційної адміністрації використано матеріали судових справ над нацистськими злочинцями, особисте листування та спогади жінок, які перебували під час війни на окупованій території СРСР, свідчення жертв.

Ключове запитання цієї праці — «Чому вони вбивали?». У своїх післявоєнних свідченнях учасниці тих подій наголошували на ідеологічному обробленні й необхідності такої поведінки в рамках їхніх професійних обов'язків. Проте переїзд на роботу на окуповану територію для жінки часто був справою свідомого вибору. Їх не примушували брати участь у насиллі. Наведені у книжці дані свідчать про їхній ентузіазм щодо розбудови імперії. Однозначної відповіді на поставлене запитання дослідниця не дає, адже у кожному окремому випадку можливий інший, особливий комплекс мотивів. Проте їх можна узагальнити як сп'яніння від абсолютної влади та усвідомлення власної вищості щодо місцевого населення у поєднанні з прагненням завоювати авторитет у власне німецькому середовищі окупаційної влади. Тоталітаризм знімає відповідальність з окремого індивіда, ставлячи волю лідера, ототожнену з волею народу, над нормами закону та моралі.

Окремий розділ присвячено повоєнній долі цих жінок. Геноцид зазвичай вважають справою чоловіків, і тому, коли прийшов час закликати нацистів до відповідальності за їхні злочини, прокурори цікавилися цими жінками менше, ніж їхніми колегами-чоловіками.

⁴ A. Coe, "The Women of the Reich: Wendy Lower's «Hitler's Furies»", 2013, <https://lareviewofbooks.org/article/women-reich-wendy-lowers-hitlers-furies-german-women-nazi-killing-fields/>.

⁵ Ibid.

Німецькі адвокати переконали суди, що жінки не мали повноважень учиняти жорстокість. Незважаючи на гострий смак міжнародної спільноти до судових процесів щодо воєнних злочинів, увагу громадськості привернула лише така явно садистична жінка, як Ільза Кох⁴. У ході денацифікації суди доходили висновку, що жінки не є загрозою для повоєнного німецького суспільства. Зокрема Й. Альтфатер, яка брала участь у ліквідації гетто у Володимирі-Волинському, хоч і притягували до суду двічі, зрештою виправдали. Суд визнав свідчення десятків свідків «недостатніми доказами».

Євреї, яким удалося вижити, постійно описували німецьких жінок на нацистському сході як жорстоких катів, а не невинних спостерігачів. Однак переказати жахливі вчинки виявилось набагато простішим, ніж називати винних. Їхні імена переважно не були відомі жертвам, до того ж після війни багато хто одружувались і змінювали прізвища. Самі вони мовчали: крім відповідальності, у них були добрі спогади про, здавалося б, безмежне майбутнє Німеччини та їхні амбітні ролі в ній⁵.

Цінність цієї праці полягає у поєднанні фактологічного та концептуального підходів. Авторка, з одного боку, реконструює факти поневірянь євреїв на окупованій території та діяльність органів влади з погляду німецьких жінок, наближених до цієї влади. А з іншого — аналізує їхню мотивацію, причини уникнення повоєнного покарання й недостатньої представленості жіночого аспекту Голокосту в історіографії і масовій свідомості. На сьогодні немає, та й скоріше не буде, остаточних відповідей на запитання про причини Голокосту, усіх учасників цього процесу та їхню мотивацію. Проте наукові дослідження різних аспектів Голокосту, аналіз дій провідників цієї політики дає нам змогу наблизитися до таких відповідей.

References

Hrytsak, Ya. "Hordist bez vidpovidalnosti — tse hordynia, todi yak vidpovidalnist bez hordosti mezhuie iz samoprnyzhenniam". *Misto: istoriia, kultura, suspilstvo* 9 (2020): 10.

Lauer, V. *Furii Hitlera. Nimetski zhinky na natsytskykh poliakh smerti*. Kyiv: Ukrainskyi tsentr vyvchennia istorii Holokostu, 2020.

Coe, A. "The Women of the Reich: Wendy Lower's «Hitler's Furies»". 2013, <https://lareviewofbooks.org/article/women-reich-wendy-lowers-hitlers-furies-german-women-nazi-killing-fields/>.

Creative Commons — Attribution-ShareAlike 4.0 International — CC BY-SA 4.0